

with families tutelary in secondary school were based on caring, humane relations in kinship with the features of the main approaches to social work educator with a specified kind of families, which take up the general and specific principles, organizational, social, psychological, pedagogical conditions. The introduction of a model of social and educational work with guardian families defined competence formation of social pedagogy in social support for families of tutelary. **Keywords:** tutelary family, model of social and educational work of the tutelary family in a secondary school, social support, approaches the level of competence of social workers.

Література

1. Заверико Н. В. Соціальна педагогіка: навчальний посібник / Н. В. Заверико. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. – 260 с.
2. Зверева І. Д. Соціальний супровід сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах: Метод. посіб. / І. Д. Зверева та ін. – К.: Держсоцслужба, 2006. – 104 с.
3. Капська А. Й. Соціальна педагогіка / [Капська А. Й., Безпалько О. В., Вайнола Р. Х. та ін.]; за ред. А. Й. Капської. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 468 с.
4. Лактіонова Г. М. Инновационные формы опеки детей: международный и национальный опыт / Г. М. Лактионова, Е. С. Шипиленко, И. В. Братусь ; [под общ. ред. Г. М. Лактионовой]. – К.: Вид-во “Науковий світ”, 2001. – 61 с.
5. Овчарова Р. В. Справочная книга социального педагога / Р. В. Овчарова. – М.: ТЦ Сфера, 2004. – 480 с.
6. Петровська К. В. Діагностика рівня сформованості суспільно-нормативної поведінки учнівської молоді творчих неформальних об’єднань: Навчально-методичний посібник / К.В. Петровська. – Донецьк: Юго-Восток, 2011. – 122с.
7. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи: Практикум: Навч. пос. / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – К.: Вид-во “Каравела”, 2008. – 336 с.
8. Трубавіна І. М. Теоретико-методичні основи соціально-педагогічної роботи з сім’єю. Автореф. дис... д.пед.наук, 13.00.05 / І.М. Трубавіна – Луганськ : 2009. – 46 с.
9. Шеляг Т. В. Современная семья и социальная работа / Т. В. Шеляг – М.: СТИ, 199. – 162 с.

УДК 195.955.4:378:629.73(045)

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ
ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ**

*Цибулько І. О.,
аспірантка*

Національний авіаційний університет, м. Київ

Постановка проблеми. Рівень професійно-особистісного саморозвитку фахівця по результатам дослідження та практики не відповідає вимогам сучасної освіти та стрімкому розвитку суспільства. Не кожен студент володіє навиками самостійно здійснювати свій професійний саморозвиток, аналізувати свою діяльність, відзеркалювати свої потенційні ресурси. Розвиток професійної рефлексії майбутніх фахівців можливий, на нашу думку, за

рахунок впровадження у навчально-виховний процес передумов особистісного розвитку та професійного становлення особистості.

Аналіз досліджень і публікацій. Запропонована нами програма побудована на основі теоретичного та емпіричного вивчення феномену рефлексії, а також виступає в якості концептуального орієнтиру для подальшого вивчення об'єкту дослідження та досягнення його мети. Наприклад, колектив учених (С.Ю.Степанов, І.Н.Семенов) займався розробкою програми рефлексивного розвитку педагогічної майстерності. В першу чергу, вони вважають, що для розвитку професійно-педагогічної майстерності необхідно створити рефлексивне середовище, а саме в контексті мислення – проблемно-конфліктну ситуацію, в контексті діяльності – установки на кооперацію, а не конкуренцію, в контексті спілкування – доступність досвіду людини для інших та можливість користуватися досвідом інших.

По-друге, вони виокремлюють ознаки реалізації рефлексивно-творчої моделі [5, с. 62-76]:

1. Структурна ознака (співтворча позиція) – відображає позицію суб'єктів, які взаємодіють в педагогічному процесі. Притаманна критичність відносно власного та чужого досвіду, спрямованість на сумісний пошук засобів досягнення цілей. Особистісна суб'єктна творча позиція до процесу виступає гарантом для розвитку партнера.

2. Процесуальна ознака (процес культивування) – відображає взаємодію суб'єктів, а саме взаємообумовлену цілісну «добудову» один одного в процесі сумісної діяльності. Кожний учасник виступає каталізатором один для одного.

3. Функціональна ознака (принциппрецендентності) – нові знання та досвід становляться передумовою переходу на новий рівень розвитку.

Всі ці ознаки передбачають, що психолог-практик виступає тільки посередником, організатором органічних процесів зовнішньої та внутрішньої рефлексії.

Наприклад, наша співвітчизниця М.М. Марусинець, поклала в основу авторської моделі формування професійної рефлексії майбутніх учителів початкових класів рефлексивно-інноваційний підхід [3, с. 202-205]. Він ґрунтується на ідеї, що особистість, яка знаходиться в неперервному процесі освіти має рефлексивний потенціал, що дає змогу усвідомлювати себе та своє майбутнє професійне становище. Більш того, за допомогою рефлексії особистість має змогу самостійно окреслювати індивідуальну програму розвитку та самореалізації.

Метою даної статті є ознайомлення з методологією побудови програми розвитку професійної рефлексії майбутніх фахівців авіаційної сфери.

Виклад основного матеріалу. Здійснене нами емпіричне дослідження, в основі якого лежить кореляційний аналіз дає вагомі підстави для включення в основу програми розвитку професійної рефлексії таких психологічних чинників, як сформований образ «Я – майбутній фахівець», «Я – самоактуалізуюча особистість», усвідомлена позиція «Я – суб'єкт навчально-виховної діяльності», «Я – саморефлексуєюча особистість» (когнітивно-професійний компонент); орієнтація особистості на продуктивні поведінкові стратегії поведінки, спрямовані на вирішення задач (поведінковий компонент); особистісний рівень суб'єктивного контролю, стремління до формування професійної культури (емоційно-вольовий компонент).

На нашу думку, вагомим аспектом у розробленні будь-якої методики, технології або програми є визначення **принципів, змісту, мети, основних завдань, засобів реалізації, а також орієнтовних та фактичних результатів.**

Принцип – це основне положення функціонування процесу, яке виступає тією ланкою між теорією і практикою, яка допомагає визначити напрям наступних дій. Спираючись на досвід попередників у рамках досліджуваної проблематики [4] при теоретичному визначенні аспектів формування програми були використані наступні принципи:

1. *Принцип системності та проблемного навчання* – принцип, який спрямовує навчально-виховний процес на самопізнання та самовдосконалення суб'єктів цього процесу. Критерії виміру застосування: спрямованість процесу навчання на формування здатності до самопізнання та самовдосконалення; актуалізація стремління до самопізнання власних професійних якостей (позитивних та негативних); уміння визначити структурні компоненти самопізнання; здатність поєднувати усвідомлення особистісних компетенцій з вимогами обраної професії.

2. *Принцип інноваційності та рефлексивності* – принцип, який відображає відкритість свідомості суб'єкта до іншої думки, що виникає у процесі спільної професійної діяльності, готовність майбутнього фахівця до прийняття рішення в умовах ризику та дефіциту часу.

3. *Принцип розвивального навчання із застосуванням комплексу педагогічних засобів цілеспрямованого впливу на формування здатності до рефлексії* – принцип наявності активної навчальної діяльності без якої рефлексивні процеси не зможуть функціонувати. Головною метою професійної рефлексії є переключення уваги і зосередженості з об'єкта на суб'єкт.

4. *Принцип ціннісно-сміслового самовизначення щодо майбутньої професійної діяльності* – принцип, який передбачає виникнення нових професійних інтенцій та гармонізацію внутрішнього світу особистості як основної умови професійного становлення та розвитку професійної культури.

5. *Принцип рефлексивного діалогу* – принцип сучасної форми навчання, який проявляється через зовнішнє спонукання до внутрішнього розвитку процесу формування професійної рефлексії.

6. *Принцип синергійного взаємозв'язку професійного та особистісного розвитку студентів* – принцип, який дає змогу переорієнтувати стратегію освіти на студента, а також спрямовує увагу на наявність розбіжностей між особистістю та системою освіти (неоднолінійність, незапрограмованість розвитку особистості в освітньому процесі, недостатність врахування ролі викладача і студента в процесі освіти).

7. *Принцип гармонізації процесів становлення студентів як майбутніх фахівців авіаційної сфери* – принцип, який передбачає ідентифікацію себе із фахівцем на основі суб'єктного розуміння відповідності власних ресурсів до вимог професії. Суб'єктність містить в собі інтегративну функцію, уособлюючи замість, цілісність людини як діяча і одночасно передбачає спрямованість особистості до партнерської взаємодії з іншими суб'єктами навчального процесу.

8. *Принцип рефлексивного управління саморозвитком, пізнавальною активністю та творчістю особистості* – принцип створення умов, які передбачають співпрацю між учасниками педагогічного процесу. Пріоритет

має надаватися суб'єкт-суб'єктним відносинам, побудованим на рефлексивному підґрунті [3, с. 205-214].

Зміст програми спрямований на розвиток особистісно-професійної сфери студентської молоді, формування загальнокультурних, ключових та спеціальних професійних компетенцій сучасного фахівця. Для того, щоб активувати особистісне вміння проявляти професійну рефлексію, необхідно навчити студентів застосовувати технології та техніки рефлексії через аудиторні та позааудиторні заняття. Етапний розвиток основних компонентів даного утворення сприятиме глибоким засвоєнням психологічних знань, формуванню основних методів і прийомів залучення цих знань на практиці.

Мета програми полягає у поетапному розвитку здатності майбутніх фахівців до застосування професійної рефлексії в умовах вирішення професійних задач.

Основні завдання: по-перше, необхідно повноцінно ознайомити студента з усіма особливостями, вимогами, принципами обраної ним професії, показати шляхи розвитку даного напрямку та перспективи реалізації власного потенціалу; сприяти ефективній адаптації до навчального процесу та формування позитивного досвіду набуття знань за фахом. По-друге, основна задача програми – це сприяння розвитку суб'єктної позиції до процесу набуття професійних знань, умінь та навичок, оскільки тільки зазначена позиція є запорукою успішного набуття та закріплення знань; зі сторони психологічної служби ВНЗ, професорсько-викладацького складу необхідно надати якнайбільш практичних прийомів пізнання себе, власної поведінки, методів боротьби зі стресовими та конфліктними ситуаціями, навичківсамопрезентації та творчої реалізації власного потенціалу. Більш того, специфіка фахівців потребує навичків прояву продуктивних стратегій поведінки в умовах підвищеного ризику та відповідальності, а також збереження власної цілісності. По-третє, необхідно надати студенту можливість сформувати позитивне відношення до професії через практичне застосування набутих знань, виконання професійних обов'язків, самостійне подолання труднощів для досягнення задач; сформувати у студента розуміння «ціни» професійної рефлексії в процесі професійного становлення. Програма буде складатися з трьох етапів, включатиме комплекс теоретичного матеріалу та практичних вправ, що сприятиме формуванню не тільки необхідних професійно-важливих якостей фахівця, але й професійно-психологічній культури в цілому.

Засоби реалізації. У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях [1, 3] спостерігається тенденція до розкриття внутрішніх ресурсів суб'єктів навчання, що спонукає до створення умов стимулювання студента до усвідомлення та осмислення досвіду, знань, умінь та навичок за рахунок активізації рефлексії навчальної діяльності, а згодом і професійної. Оскільки, навчальна діяльність у вищій є діяльність, що спрямована на саморозвиток, самозміну, самоосвіту, то без формування стратегії застосування рефлексії забезпечити високий рівень підготовки спеціаліста неможливо.

Тому, спеціально організована програма, що передбачає особливий комплекс завдань, розв'язання яких реалізує рефлексивні здібності студента, забезпечує планомірне формування суттєвих для саморозвитку суб'єкта рефлексивних процесів.

Реалізація програми включає три стратегічні напрями роботи (Рис. 1):

- Перший напрям – це наповнення навчально-виховного процесу рефлексивними методами викладання матеріалів з метою повноцінного усвідомлення суб'єктами основних принципів та вимог майбутньої професії; психолого-педагогічний супровід годин корпоративної культури, виступи на семінарах для професорсько-викладацького складу щодо ознайомлення аудиторії з поняттям «професійна рефлексія», його значення для професійного становлення. Основною задачею даного напрямку є ціннісно-змістове наповнення професійної підготовки. Бажаним результатом даного напрямку є актуалізація образу «**Я – майбутній фахівець**» та визначення власної позиції щодо обраної професії «**Я – суб'єкт навчально-виховної діяльності**».

- Другий напрям роботи передбачає актуалізацію самопізнання особистості про внутрішній потенціал та власне Я за допомогою проведення тренінгових заходів, індивідуальних консультацій з метою розвитку та закріплення образу «**Я – самоактуалізуюча особистість**», орієнтація на продуктивну стратегію поведінки.

- Третій напрям – це актуалізація рефлексивно-смыслові активності студентів, їхнього внутрішнього діалогу за допомогою комплексного оволодіння техніками професійної рефлексії (актуалізація образу «**Я – саморефлексуюча особистість**»).

Етапи та напрями реалізації

Програми розвитку професійної рефлексії

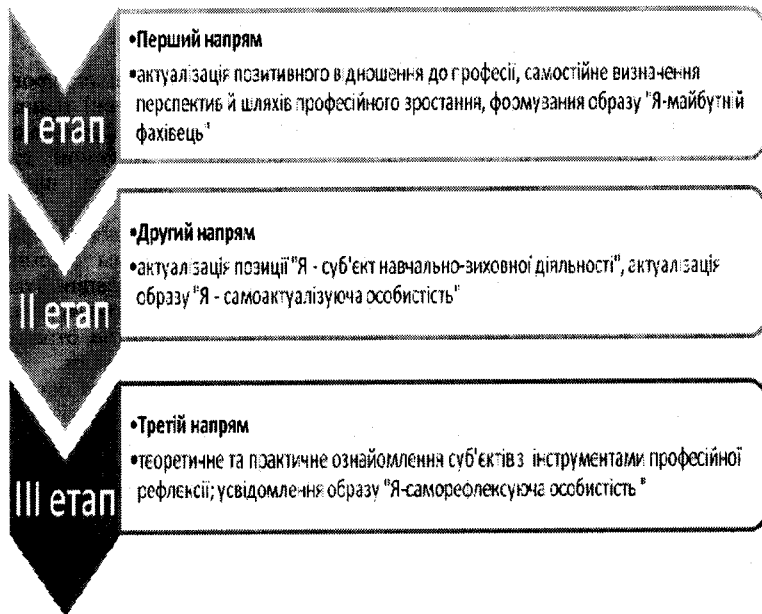

Рис. 1. Структура Програми розвитку професійної рефлексії

Представлені специфічні ознаки програми стали для нас основою та каркасом побудови авторської програми розвитку професійної рефлексії. В основу програми лягли психолого-педагогічні технології розвитку рефлексії в умовах професійного зростання молоді особистості. Звернемося до досвіду науковців в рамках трактування терміну «технологія». Наприклад, В Панок вважає, що психологічна технологія є цілісною методичною системою, що складається з процесу діагностики, процесу інтерпретації та процесу корекції. На погляд С. Харченко соціально-педагогічні технології – це механізм забезпечення формування особистісної культури, потреби у засвоєнні нові цінності, розвитку власного внутрішнього світу [4, с.108]. Для нашого дослідження ціною являється думка О. Козлової про те, що психологічні технології – це інструменти, які передбачають вироблення певних психологічних якостей [2, с.94].

Висновки. У контексті нашого дослідження ми вважаємо, що програма розвитку професійної рефлексії, в основі якої лежать психологічні чинники, може виступати тим психологічним інструментарієм, який забезпечить теоретичне та практичне усвідомлення комплексу знань, умінь та навичок професійної рефлексії. На нашу думку, психологічними чинниками розвитку професійної рефлексії та впровадження програми у навчально-виховний процес є:

1. Спеціально-організоване рефлексивне середовище;
2. Мотивування на суб'єктну позицію до навчально-виховного процесу;
3. Орієнтація до самоактуалізації;
4. Формування продуктивної стратегії поведінки;
5. Розвиток професійної культури.

Резюме. У статті розкриваються особливості формування програми розвитку професійної рефлексії. Структура програма має власні принципи, мету, зміст, завдання та засоби реалізації. Етапи та напрямки формувалися в результаті теоретичного та емпіричного досліджень. **Ключові слова:** професійний саморозвиток, віддзеркалювання, самоактуалізація, програма розвитку професійної рефлексії.

Резюме. В статье представлены особенности формирования программы развития профессиональной рефлексии. Структура программы состоит из собственных принципов, цели, содержания и способов ее реализации. Этапы и направления формировались по результатам теоретического та эмпирического исследований. **Ключевые слова:** профессиональное саморазвитие, отражение, самоактуализация, программа развития профессиональной рефлексии.

Summary. There are the features of organization of the Program of developing professional reflection at this article. The structure of program is consist of own principles, goals, content and ways to achieve main goals. The stages and the directions have formed after theoretical and empiric research. **Keywords:** professional self-development, reflection, self-actualization, the program of developing p

1. Бизяева А.А. Психология думающего человека: педагогическая рефлексия / А.А. Бизяева. – Псков., ППТИИм. С.М.Кирова, 2004. – 216 с.

2. Козаков В. А. Психология діяльності та навчальний менеджмент: [підручник: у 2-х ч. / Козаков В.А.]. – К.: КНЕУ, 2000. – Ч. I. Психологія суб'єкта діяльності. – 243 с.

3. Марусинец М. М. Професійна рефлексія майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика формування: монографія / М. М. Марусинець. – Умань: ПП Жовтий, 2012. – 419 с.

4. Методология и методы социально-педагогических исследований: науч., учеб.-метод.пособ./авт.-сост.: С.Я. Харченко, Н.С. Кратинов, Н.А. Чиж и др. – Луганск: Альма-Матер, 2001. – 216 с.

5. Степанов С. Н., Семенов И. Н. Личностно-рефлексивный диалог в развитии творческих возможностей учащихся // Общение и диалог в практике обучения, воспитания и психологической консультации / С.Н. Степанов, И.Н.Семенов. – М.: АПН СССР, 1987. – 245 с.